

Nartað í menningararfinn: skordýr í safnkosti

Ýmislegt ógnar öryggi safngripa og annarra menningarminja, og er eitt þeirra skordýr. Þau geta unnið mikinn skaða á fremur stuttum tíma og er því mikilvægt að fylgjast vel með allri skordýraumferð í geymslum og á sýningum safna.

Algengustu skordýrin sem finnast hérlendis í safneignum eru um sextán talsins, og eru ákveðnar bjöllu- og mölflugutegundir tíðastar. Að auki eru svo auðþekktanlegri skordýr eins og húsfluga og silfurskotta.

Hér eru teknar saman helstu upplýsingar¹ um þessa óvelkomnu gesti, að hverju þeir laðast helst og hvaða ráðum má beita til þess að minnka hættuna á skordýraskaða.

Algengustu skaðvaldarnir

☒ Bjöllur

Gærubjöllur: hamgæra, búrgæra, feldgæra

Lirfurnar sjást sjaldan enda eru þær ljósfælnar, éta sig inn í safngripa og fela sig þar. Fullorðin dýr sækja í ljós og finnast því gjarnan í gluggakistum og ljósakrónum.

Skaðar: textíl, leður, skinn, málverk, náttúrugripa.

Hamgæra, lirfa og fullorðið dýr

Títlubjöllur: veggjatítla, húspjófur, brauðtítla, hveitibjalla

Veggjatítla getur fundist í byggingarvið húsa. Í gömlum timburhúsum má stundum finna afmarkaða staði þar sem veggjatítlur geta þrífist, t.d. þar sem húshitun nær ekki til: á háaloftum, í kjöllum og útveggjum, eða þar sem vatnsleki hefur orðið.

Húspjófur þrífst jafnt í upphituðum sem óupphituðum húsakynnum og þolir töluvert lægra hitastig en margar aðrar bjöllur.

Brauðtítla sækir í ljós.

Hveitibjalla þrífst best í góðum hita (kjörhiti 28°C).

Skaðar: pappír, við, leður, skinn, málverk, náttúrugripa

Veggjatítla

Húsvinur finnst í híbýlum þar sem mygla er til staðar.

Göt í málverki eftir veggjatítlu

¹ Fyrir nákvæmari upplýsingar er vísað í *Handbók um varðveislu safnkosts II (2018), Kafli IV: Lífrænrir skaðvaldar*, bls. 155-194.

☒Mölflugur

Mölfíðrildi: fatamölur og ullarmölur.

Lirfurnar skaða með viðstöðulausu áti sínu. Mölfíðrildi eru ljósfælin, halda sig í dimmum hornum, skápum eða geymslum og láta lítið fyrir sér fara.

Skaðar: textíl, leður, skinn, málverk, náttúrugripi

Göt í fóðri veggteppis, líklega eftir

Lítill fiðrildi: húsmotti og

Lifa jafnt í upphituðum sem

Skaðar: pappír, leður, skinn,

mölfíðrildi

gestamotti.

lítt hituðum húsakynnum.

málverk, náttúrugripi

Gestamotti

Önnur algeng skordýr sem geta valdið skaða

Kakkalakkinn er ljósfælinn og er helst á ferð á nóttunni.

Skaðar: pappír, leður, skinn, náttúrugripi

Silfurskottur þrífast best við 25–30°C og 75–97% raka.

Skotturnar eru sérlega skæðar í dimmum og rökum geymslum.

Skaðar: pappír, textíl, málverk

Silfurskottuétinn pappír

Húskakkalakki

Silfurskotta

Húsflugur vaxa hægt í köldu umhverfi, en 25–35°C er sá hiti sem þær þrífast best við.

Lirfurnar lifa á margs konar úrgangi en fullorðnu flugurnar á sykri og fljótandi fæðu

Skaðar: pappír, málverk

Ryklús geta verið hvímeiðar nái þær miklum fjölda. Tilvist þeirra bendir til þess að raki og mygla séu til staðar.

Skaðar: pappír, textíl

Ryklús

Hver er hvar?

Mikilvægt er að greina dýrin þar sem þau valda ekki öll skaða. Þegar ummerki skordýra finnast er ráðlagt að byrja á því að skoða efni griparins sem þá auðveldar greiningu.

Gripur Efni	Skordýr	Skemmdir
Pappír t.d.: -bækur -skjöl -ljósmyndir -teikningar -vatnslitamyndir -pastelmyndir	Veggjatítla (lirfan)	Hringlaga göt.
	Silfurskottur	Tætt yfirborð.
	Húsflugur	Blettir úr súrum úrgangi.
	Kakkalakkar	Illþefjandi úrgangur sem veldur skemmdum.
	Ryklús	Staðfestir tilvist raka og myglu.
	Brauðtítla	Sag og göt.
	Gestamotti	Leifar af púpum. Göt.
Viður t.d.: -rammar, altaristöflur, húsgögn, leikföng, verkfæri	Veggjatítla (lirfan)	Göng inni í viðnum. Hringlaga göt. Sag. Skítur.
Textíll (lífrænn) t.d.: -ull -fiður -fatnaður -bólstruð húsgögn	Kakkalakkar	Illþefjandi úrgangur sem veldur skemmdum.
	Silfurskottur	Tætt yfirborð.
	Fatamölur, ullarmölur	Leifar af púpum. Göt.
	Ryklús	Staðfestir tilvist raka og myglu.
	Búrgæra, feldgæra	Lirfuhamir.
Leður og skinn	Kakkalakkar	Illþefjandi úrgangur sem veldur skemmdum.
	Húspjófur og brauðtítla	Sag og göt.
	Húsmotti	Leifar af púpum. Göt.
	Búrgæra, hamgæra, feldgæra	Lirfuhamir.
	Ullarmölur	Leifar af púpum. Göt.
Málverk	Mölflugur (mölfíðrildi og lítil fiðrildi)	Leifar af púpum. Göt.
	Silfurskottur	Tætt yfirborð.
	Bjöllur (gærubjöllur og títlubjöllur)	Göt í lérefti og við (t.d. blindamma). Sag.
	Húsfluga	Súr úrgangur, skilur eftir bletti.
Náttúrugripir t.d.: -þurrmeti úr plöntu- og dýraríkinu -dauð skordýr -bambus -uppstoppuð dýr	Hveitibjalla	Gefur frá sér gulan vökva sem lyktar af sóttreinsunarefni eða tjöru.
	Búrgæra, hamgæra, feldgæra	Lirfuhamir.
	Ullarmölur	Leifar af púpum. Göt.
	Gestamotti, húsmotti	Leifar af púpum. Göt.
	Húspjófur, brauðtítla	Sag og göt.

Hvað skal gera? Skordýraeftirlit: fyrirbygging, greining og meðferð

Fyrirbygging

Allt starfsfólk safnsins skal vera á varðbergi gagnvart skordýrum innanhúss. Þetta er hægt að gera með því að: halda geymslum og sýningarsölum hreinum, grandskoða allan safnkost sem kemur í hús og helst setja í einangrun í einhvern tíma, stýra hita-og rakastigi og setja saman áætlun um það hvernig skal meðhöndla gripi sem orðið hafa fyrir skordýraárás.

Vöktun og greining skordýra

Ekki eru öll skordýr í umhverfi safngripa þeim skaðleg, því er skordýragreining mikilvæg. Með því að nota límgildirur er hægt að fanga þau skordýr sem eru í umhverfi safngripanna og í framhaldinu greina þau. Ef þau reynast vera skaðlaus safngripum eins og t.d. köngulær og járnsmiðir er óþarfi að fara í miklar aðgerðir.

Uppræting skordýra

Ef þekktir skaðvaldar finnast í umhverfi safngripa þarf að fara í aðgerðir til þess að uppræta þau. Nokkrar aðferðir hafa verið notaðar hér á landi, t.d. djúpfrysting, súrefnistæming og skordýraeitur.

Myndir:

Allar myndir eru úr *Handbók um varðveislu safnkosts II (2018)*, birt með góðfúslegu leyfi ritstjóra, Nathalie Jacqueminet.

Heimildir:

Handbók um varðveislu safnkosts II (2018), Kafi IV: *Lífrænir skaðvaldar*, bls. 155-194.
- <http://www.thjodminjasafn.is/media/forvarsla/Handbok-um-varðveislu-safnskost-seinna-bindi-03-2018.pdf>

Nátturufraeðistofnun
- <https://www.ni.is/>

Náttúruminjasafn Íslands
- <https://nmsi.is/>

- www.visindavefur.is

- www.skordyr.is

The Care and Handling of Art Objects: Practices in the Metropolitan Museum of Art by Marjorie Shelley (New York: The Metropolitan Museum of Art, 1987).
file:///Users/kristindeghetaldi/Downloads/The_Care_and_Handling_of_Art_Objects_Practices_in_The_Metropolitan_Museum_of_Art.pdf

Thompson, J. M. A.: *Manual of Curatorship: A Guide to Museum Practice*. Oxford ; Boston : Butterworth-Heinemann, 1992.

Kristín Gísladóttir janúar 2020